

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ХУДОЖЕСТВЕНО-ИЗОБРАЗИТЕЛНАТА ДЕЙНОСТ НА ДЕТЕТО

Николай Гюлчев

Стремежът към познание е процес, неразривно свързан с придобиване на знания, на понятия за обективната действителност, необходими за усвояване и преобразуване на реалния свят. Самото познание е важен момент от практическата дейност, тъй като разкрива свойствата, признаците, функциите на явленията и предметите, от значение за осъществяване на тази дейност. Същевременно практиката е основа на познавателната дейност, като определя задачите и характера на познанието.

Детската изобразителна дейност е своеобразна форма за познание на реалната действителност. “Цялото развитие на рисуването, казва В. Мухина, е детерминирано от различните форми на усвоявания от детето социален опит. Рисуването се развива към все по-адекватно отразяване на действителността и към все по-явно изразяване в рисунката на отношение към нея.” (14, 54)

Известно е, че познанието върви от по-повърхностното към всеобхватно знание, от знанието за отделните страни, свойства и връзки на нещата към знанието за техните общи признаци, за дълбоките им връзки, за законите на развитието на действителността, от знанието за явленията към знанието за същността на нещата. Във възходящото движение, сетивното познание и абстрактно-логическото познание са двете основни степени на познавателния процес.

Сетивното познание е началната степен на процеса на познанието. Първоначално, непосредственото запознаване с предметите и явленията, с външните им качества се осъществява чрез усещанията. Усещанията са начален източник на всички знания за реалната действителност. Те осигуряват връзката с обективния свят и същевременно са елементарен резултат от въздействието на действителността. Делят се на зрителни, слухови, обонятелни, вкусови, кожни, кинестезически, усещания за равновесие и органически.

За възникване на усещането е необходимо преди всичко наличие на въздействащи на органите на чувствата предмети и явления от реалния свят, т.е. дразнители. Физиологична основа на усещането, казва В. С. Кузин е

сложната дейност на органите на чувствата (10, 96). Иван П. Павлов нарича тази дейност анализаторна, а системата от клетки, сложно организирани и възприемащи апарати, непосредствено осъществяващи анализа на дразненето – анализатори.

При децата развитието и формирането на усещанията под въздействието на предметите от обкръжаващия свят се наблюдава от първите дни на раждането. Установено е, че новородените отличават речта от другите звуци на обкръжаващата среда и на нейното въздействие реагират по-различно. Още от края на първата година от живота словото се проявява като един от основните фактори при развитие на усещането (10,124). В предучилищна възраст на базата на усъвършенстващата се система от анализатори интензивно се развиват зрителните, слуховите, двигателните и др. усещания, като същевременно се обезпечават планомерно готовността на детето за обучение. Например под влияние на целенасоченото обучение по изобразително изкуство децата узнават и различават спектралните цветове, движенията на ръката по време на изобразителния процес способства за развитие на точни, прецизни манипулации, формира се координация и се повишава чувствителността на анализаторите към форма и т.н. Усещанията са в основата на такива когнитивни процеси като възприятието, представата, мисленето.

В гносеологията възприятието се определя като цялостен образ на предмета, възникващ в резултат на въздействието на обективния свят върху сетивните органи. Сетивните органи възбуждат у нас усещания, които заедно с досегашния ни опит се превръщат във възприятия. В зависимост от преобладаващата роля на анализаторите, участващи в акта на възприемане, възприятията се делят на зрителни, слухови и осезателни. Зрителните възприятия имат най-голямо познавателно значение, те са и в основата на изобразителната дейност поради зрителното възприемане и възпроизвеждане на действителността. Образите, които изграждат изображението, са свързани със сетивното познание и обуславят всички етапи на детското рисуване. Отначало, поради съзряване на сетивата, възприятията са фрагментарни, децата забелязват само отделни страни и свойства на нещата. “Возприятията на детето са по-скоро продукт на емоционална реакция, отколкото синтез на предметни съдържания”, казва В. Димчев (3, 43). При построяване на изображението за детето е присъщо, че подбира елементи, черти на предмета или явлението, които са съществени за него. Затова изобразителните прояви показват съществуващите форми на възприятие у детето, но

същевременно и подпомагат формирането на нови, по-съвършени типове перцептивни действия.

Образите на предметите и явленията, формирани в процеса на усещанията и възприятията, свързаните с тях действия, чувства, мисли могат да бъдат възпроизведени впоследствие. Паметта е отражение на миналия опит на човека. С други думи, паметта е запечатаното, съхранено и по-късно възпроизведено съдържание на предходния опит (10, 172). Паметта има важно, жизнено необходимо значение за живота и дейността. Без участието ѝ е невъзможно познанието на действителността. Основни процеси на паметта са запомняне, съхраняване и възпроизвеждане на образите на обектите, които са възприемани. Физиологична основа на процесите на паметта са образуването и закрепването с последваща актуализация на временни връзки в кората на главния мозък. Временните нервни връзки – асоциации, са отражения на реални връзки между предметите и явленията от действителността. Различават се прости и сложни асоциации (10, 172). Според начина на образуване на връзка между елементите на съзнанието асоциациите биват: 1) по сходство, 2) по контраст, 3) по съседство. Съществуват и асоциации, определяни като сложни, представлящи установяването на причинно-следствени връзки.

Развитието на паметта е тясно свързано с развитието на цялата нервна система и се обуславя от възпитанието и обучението. Отличават се нагледно-образен тип памет, словесно-логична и емоционална памет. В зависимост от съдържанието на запомнения материал се различават зрителна, слухова, двигателна и смесен вид памет. При децата в предучилищна възраст доминира нагледно-образната памет. По-леко и трайно децата запомнят ярки, цветни образи, предмети, картини, случки, всичко, което предизвиква повишена емоционална реакция. На тази основа със силно изразени чувства, без затруднение, те възпроизвеждат възприетите преди обекти. Динамичното развитие на личността в предучилищна възраст е обусловено и от интензивното развитие на словесно-логичната памет, от ролята на словесния израз за възникване на система от връзки, необходими за укрепването на втора сигнална система.

От възприятията се изграждат представите. Представите са идеални отражения на възприемани обекти, субективни образи с по-малка или по-голяма обобщеност. Представата е процес, казва В.С.Кузин [10, 178]. Всяко ново възприятие на предмета води към изменение (допълнение и

уточняване) на представата за този предмет. Представата е резултат от всички минали възприятия на конкретен предмет или явление. Характерна особеност на детските представи е емоционалната реактивност, ограниченият обхват и ниска степен на обективност. Емоционалната основа върху която те се изграждат разкрива възможности процесът на естетическо усвояване на действителността да бъде преднамерено осъществяван още от първите стъпки на детето в художествено-изобразителната дейност.

Познанието като форма на отражение на обективния свят е иманентно творческо поради възникналия и преработен субективно нов образ (сходна нова реалност) в резултат на мисловно-познавателната дейност. Човекът може да мисли само в дейността. В същност, процесът на мислене започва тогава, когато възниква необходимостта да се отговори на един или друг въпрос, да се реши конкретна задача, да се намери един или друг способ на действие и т.н. (10, 189). Главна познавателна сила на човешкото мислене се състои в способността му да отдели същественото от несъщественото знание.

Логическата дейност на мисленето се осъществява в многообразни форми: понятие, съждение и умозаклучение, индукция и дедукция, анализ и синтез, сравнение и т.н. В психологията се изтъква, че всички процеси на въображението и мисленето се състоят в мислено разчленяване на изходните мисли и представи на съставните им части (анализ) и по-нататъшното им съединяване в нови съчетания (синтез). Посредством аналитично-синтетичната нервна дейност познаващият субект създава в процеса на познавателната дейност идеални образи на обектите в нагледно-чувствена и в абстрактно-логична форма. Анализът (гр. analysis) като метод на познание се състои в мислено раздробяване на изследвания обект на съставните му части (компоненти). Състои се от зависими от обучението процеси, насочени към разкриване на съществените признаци и тяхната връзка. Цел на анализа е познанието на частите като елементи на сложното цяло. Синтезът (гр. synthesis) е съединяване, обединяване в единно цяло на частите, свойствата, обособени чрез анализа. Синтезът е неразривно свързан с анализа, като във взаимодействие с него довежда до цялостно описание на изследвания обект. Всеки изобразителен процес неизменно включва анализ и синтез. Изображението се гради на базата на анализа на обекта, насочен към конструкция, цвят, разположение и други съществени признаци. Същевременно анализът, например на частите, съставлящи формата, последователно извежда до синтеза на частите в обща конструкция.

Анализът и синтезът са в основата на такава мисловна дейност като сравнението. Веселин Димчев изтъква, че сравненията имат първостепенно

значение за осъществяване на изобразителната дейност (4, 89). “Чрез тях се съпоставят различните образни качества на предметите и явленията (конструкция, пропорции, форма, обем, цвят, осветеност, пространствени съотношения)”. Чрез сравнението се опознава светът, като на базата на установените сходства или различия между известни вече обекти се разкриват не само визуалните свойства, но се познават признаците и се обобщават съществените страни и особености на сравняваните обекти. Важно изискване е сравняването на откритите свойства да се извършва по аналогичен на същността им показател. Посочените мисловни операции, анализ, синтез, сравнение, както и обобщение, абстракция и конкретизация са в основата на формирането на понятията.

Понятията отразяват закономерното, същественото в познаваемите предмети и явления. Тяхното образуване означава постоянно разширяване, усъвършенстване на знанията за общите свойства на предметите и явленията, прогресирайки от по-неточно към по-точно, към все по-адекватно отразяване на действителността. Учебният процес осигурява тази възможност, тъй като чрез него целенасочено се направляват мисловните процеси на обучаваните, които отвеждат до понятието.

Мисловните процеси се осъществяват под формата на съждения. Чрез съжденията се утвърждават или отричат белезите на понятията, връзките между предметите и явленията, техните свойства и качества. Съждението е констатация, установяване на връзка, факти и с естеството си е предпоставка за умозаключението.

Умозаключението е разсъждение, в хода на което се съпоставят и анализират вече известни съждения и на тази основа се извеждат изводи. В познавателния процес обосновката на изводи произтича от индуктивния или дедуктивен подход към изучаваните обекти и явленията. Индукцията (лат. *inductio* – насочване) се разбира като път за изследване на предметите в процеса на който движението е от частното към общото, от конкретните факти към общото положение. Известният деец в областта на художественото възпитание Др. Лозенски определя, “*индуктивно постъпваме*, когато при наблюдениято и опознаването на модела, при даване на обясненията за фактите и изводите за видимите промени в пространството ние изхождаме от изучаването на отделните конкретни форми, явления и факти и въз основа на направените констатации за тях правим логически изводи, заключения и извеждаме правила за явленията и техните закономерности... Ако при някои задачи е необходимо да се обясни и покаже как трябва да бъдат решени, ние изхождаме от установените и

известни вече закони и правила на перспективата или анатомията и обясняваме отделните явления и факти, които трябва да бъдат отразени или са отразени в рисунката. Тогава постъпваме *дедуктивно*.” (12, 95). Дедукция (лат. *deductio* – извеждане) е всеки извод, извлечен на базата на определена закономерност при движение на мисълта от общото към частното.

Художественото познание е сложно съчетание между определена образна информация и нейната качествена трансформация – между образния начин на мислене и емоционалното преживяване. “Процесът на изобразителната дейност най-общо се заключава в последователно решение на ред конкретни задачи. Във всеки момент художникът трябва да отговори мислено, а после и с помощта на молива, четката, длетото на един или друг въпрос, поставен от него самия или произтичащ непосредствено от особеностите на натурата. Само на тази основа може успешно да се осъществява активното познание на действителността от художника и успешно да се осъществява изобразителната дейност” – казва В.С. Кузин. Чувствата са основен елемент в художественото познание. Те действат като резонатори на влиянието на обективната действителност. При научното познание същността се фиксира в понятия, формули, със средствата на логическото мислене, “в изкуството образът се изгражда на базата на известни асоциации, които фокусират настроението в определено идейно-емоционално ядро” (6, 355). Емоционалността на творческия субект е фон и необходимо условие за естетическото усвояване и преработване на действителността.

Чувствата са съществена особеност на личността, специфична форма на отразяване на действителността, преживяване. Чрез усещанията, възприятията и мисленето се отразяват и опознават качествата на предметите и явленията, а чрез емоциите се проявява отношението на човека към обекта на познанието. Като субективно отражение на действителността емоциите и чувствата отразяват онова отношение, в което явленията се намират към потребностите, желанията, стремежите, интересите. Това показва, казва Г. Пиръов, че чувствата са важен двигател в поведението и че чрез възпитателни въздействия върху тях може да се обогати и издигне човешката личност (16, 373).

Установено е, че художественото творчество в голяма степен се базира на афекта. На емоцията, която до голяма степен е предизвикана от определени поводи или впечатления, които стимулират познавателните потребности на личността. Движението към целта първоначално се осъществява на подсъзнателно равнище, на етапа на интуитивно откриване предмета на творчеството. Получената емоционална информация поради интензивността

си води до издигане подсъзнателното до равнището на съзнанието. Осъзнаването (първоначално на равнище на представите) и предусещането за откритие провокира творческата дейност.

Известно е, че в психиката на детето от предучилищния период чувствата доминират. Те са непосредствени, непостоянни, същевременно се развиват интензивно, като в края на периода стават все по-разнообразни и могат да се класифицират като нравствени, естетически и интелектуални. За децата от предучилищна възраст съществена роля имат естетическите чувства. Те възникват при срещата с красивото и грозното, с възвишеното и низкото, с трагичното и комичното. Характерна особеност, присъща на естетическите явления е, че предизвикват проявата на естетическо отношение. Различно на познавателното, естетическото отношение е оценъчно, повече или по-малко точно осъзнаван и повече или по-малко формулиран израз на изпитаното при възприемането на даден предмет преживяване – радост, възхищение, преклонение и т.н. (5, 75). Установено е, че още от 4-годишна възраст децата започват да оценяват околния свят и елементарно да изобразяват онова, което се нарича красиво и грозно (14, 182). Условия за развитието на този процес се пораждат от възпитателните въздействия, от влиянието на обществените ценности, от ориентацията, специфичните изисквания и т.н. При 5-годишните красиви са приятните зрителни впечатления (цветът, формата на предметите, орнаментите), емоционално положително преживяваните природни явления, добрите, одобрявани от другите хора постъпки и др. Грозно е всичко неприятно, страшно, заплашително, онова, което се осъжда от околните. Важна своеобразност е, че формираните морално оценъчни понятия “добро” и “зло” и категориите за естетическа оценка “красиво” и “грозно” са във взаимодействие. В детското съзнание, казва В. Мухина, нравствените и естетическите категории се свързват както са поляризирани: категорията “добро” – с категорията “красиво”, а категорията “зло” – с “грозно”. “Ако в качеството на “красиво” детето избира човек с “добра душа”, с “добро сърце”, то винаги използва всички достъпни му изразни средства, за да стане ясно веднага, че и душата на този човек е също красива” – уточнява известната изследователка на детската изобразителна дейност (14, 184). В зависимост от отношението към изобразявания образ детето използва старателно или небрежно усвоените способности и изразни средства. Красивият обект се изписва грижливо, грозният пренебрежително, нехайно.

Между средствата, които детето използва за да изрази своето отношение важно място заема **цветът**. “Цветът е най-могъщият магьосник в ръцете на малкия художник” – казва С. Левин. В началото на изобрази-

телната дейност цветовете съчетания възникват случайно, но вече получени – въздействат емоционално. Този потенциал извежда цвета като предпочитано изразно средство от детето, с възможности да служи като условно обозначение на обектите и същевременно да изразява отношение. Положителното емоционално отношение към обектите децата предават чрез чисти, наситени, топли цветове. Грозното, негативното се изразява чрез тъмен или най-често черен цвят. Поради колоритната свобода, предпочитаните цветосъчетания, изразеното отношение към изображението, за детската рисунка е характерно цветово разнообразие, което не съответства на реалните цветове. Това качество в развитието може да бъде ваено, обогатявано чрез обучението по посока към възприемане на цветовото богатство на реалния свят и изразяване на преживяното, постигане на индивидуално отражение на действителността и на предизвиканото емоционално отношение от нея.

Известно е, че изобразителната дейност е исторически закономерно и социално необходимо явление, тясно свързано с останалите процеси за развитие на личността. Първопричина за появата на детската рисунка е стремежът на детето да опознае, да открие света. Според В. Димчев всяко изобразително познание трябва да включва в себе си пряк **художествено-възпитателен резултат**. “В това отношение въпреки, методическата отдалеченост между творческия и учебния процес бихме могли да говорим за известно принципно единство (но не и отъждествяване) на художествено-образителната дейност и изобразителното творчество” (3, 135). Детският стремеж към познание по своята природа и смисъл стои най-близо до образно-емоционалното познание, което се реализира чрез изобразителната дейност.

Решаваща роля в развитието на художествено-образителната дейност има обучението. Чрез определена система от изисквания и оценки, както и чрез компетентно ръководство се изгражда и направлява изобразителната дейност на детето, като се насочва към усвояване на изобразителната култура на обществото.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Витанова, Н.* Детска психология. С., 2001.
2. *Виготски, Л. С.* Воображение и творчество в детском возрасте. М., 1991.
3. *Димчев, В.* Изобразително изкуство. Методика. С., 1993.
4. *Димчев, В.* Развитие на художествено-образителната дейност. С., 1977.

5. *Джаджев, И.* Основен курс по естетика. С., 1999.
6. Енциклопедия на изобразителните изкуства в България. Т. I. С., 1980.
7. *Занков, О.* Диагностика на познавателните процеси в заниманията по изобразителни дейности. – Предучилищно възпитание, 1994, кн. 9.
8. *Занков, О.* Развитие и диагностика на изобразителните способности на децата от предучилищна и начално училищна възраст. В. Търново, Слово, 2005.
9. *Здравков, Ст.* Геометрично-копирна система на обучение по рисуване в България. Трудове на Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий”. Том 2(23), книга 6, 1992.
10. *Кузин, В. С.* Психология. Учебник. 3-е изд., перераб. и доп. М.: АГАР, 1997.
11. *Легкоступ, П.* Детето и творбата. В. Търново, Унив. изд. “Св. св. Кирил и Методий”, 2000.
12. *Лозенски, Др.* Методика на рисуването. С., 1965.
13. *Лозенски, Др., В. Димчев, Др. Немцов.* Учебник по рисуване. С., 1970.
14. *Мухина, В.* Изобразителната дейност на детето като форма за усвояване на социалния опит. С., 1985.
15. *Ненова, Е., Ж. Късева, В. Начева, А. Момчев, С. Шишов.* Рисуване, моделиране и апликация в детската градина. С., 1964.
16. *Пиръов, Г.* Педагогическа психология. С., 1975.
17. Проблеми на обучението по изобразително изкуство. Съставители: Веселин Димчев и Драган Немцов. С., 1975.
18. Речник по психология. С., 1989.

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ХУДОЖЕСТВЕНО- ИЗОБРАЗИТЕЛНАТА ДЕЙНОСТ НА ДЕТЕТО

НИКОЛАЙ ГЮЛЧЕВ

Резюме

Изобразителната дейност е исторически закономерно и социално необходимо явление, тясно свързано с останалите процеси за развитие на личността. Първопричина за появата на детската рисунка е стремежът на детето да опознае, да открие света. По своята природа и смисъл този стремеж към познание стои най-близо до образно-емоционалното познание, което се реализира чрез изобразителната дейност.

Решаваща роля в развитието на художествено-изобразителната дейност има обучението. Чрез определена система от изисквания и оценки, както и чрез компетентно ръководство се изгражда и направлява изобразителната дейност на детето, като се насочва към усвояване на изобразителната култура на обществото.

GENERAL CHARACTERISTIC OF THE ARTISTIC AND PICTORIAL ACTIVITY OF THE CHILD

NIKOLAY GYULCHEV

Summary

The pictorial activity is a historically determined and socially necessary phenomenon closely related to the other processes that are part of the personality development. The original cause for the appearance of the child's picture is the child's strife to gain knowledge of the world and to discover it. In its nature and essence, the strife for knowledge stands closest to the visual-emotional cognition which finds expression through the pictorial activity.

An important role in the development of the artistic and pictorial activity is played by the education. By means of a particular system of requirements and grades as well as by means of a competent management the pictorial activity of the child can be built up and guided to mastering the pictorial culture of the society.